

УДК 130

doi: 10.32620/gch.2018.3.05

Москальова Н.П., Стасенко О.М.

## ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОГО МІФУ Ж. СОРЕЛЯ: ІДЕЯ VS ІДЕОЛОГІЯ

*Проаналізовано положення теорії соціального міфу Ж. Сореля про протиставлення впливу ідей та ідеологій на динаміку соціальної реальності. Як основні аспекти цієї проблеми виділено роздуми Ж. Сореля про переважання мобілізаційного потенціалу ідеї як соціального міфу над ідеологією як результату наукового аналізу та недетермінованість соціального розвитку.*

**Ключові слова:** Ж. Сорель, теорія соціального міфу, ідеологія.

*The article analyzes the position of G. Sorel's theory of social myth about the opposition of the influence of ideas and ideologies on the dynamics of social reality. As the main aspects of this problem, G. Sorel's reflections are emphasized concerning the predominance of the mobilization potential of the idea as a social myth over the ideology as a result of scientific analysis and the non-determinism of social development.*

**Keywords:** G. Sorel, the theory of social myth, ideology.

*Проаналізовані положення теорії соціального міфа Ж. Сореля о противопоставленні впливу ідей та ідеологій на динаміку соціальної реальності. Як основні аспекти даної проблеми виділені роздуми Ж. Сореля о переважанні мобілізаційного потенціалу ідеї як соціального міфа над ідеологією як результату наукового аналізу та недетермінованість соціального розвитку.*

**Ключевые слова:** Ж. Сорель, теорія соціального міфа, ідеологія.

Роздуми Ж. Сореля про еволюцію людини й природу соціального чи не вперше привнесли у філософський дискурс ідею соціального міфу як фактора громадської організації й еволюції людських спільнот. На цей бік соціальної філософії Ж. Сореля в контексті своїх досліджень у різний час звертали увагу М. Ашері, О. Воронянський, Д. Жванія, І. Клімов, А. Льюїс, К. Мангейм, К. Мочалова, В. Найдиш, Б. Парамонов, З. Стернхел, А. Сурков, М. Шнайдер. Однак питання про сутність соціального міфу як реалізації ідеї на противагу ідеології як результату наукового аналізу дійсності залишається актуальним і сьогодні не лише з огляду реалій глобальної ідеологічної війни, але і як базова підвалина філософської проблематики суспільної свідомості та впливу останньої на формування історичного процесу.

Мета цієї статті полягає в аналізі положень теорії соціального міфу Ж. Сореля про протиставлення впливу ідей та ідеологій на динаміку соціальної реальності.

Розробляючи тему соціального міфу, Ж. Сорель підкреслював, що сучасне йому філософське розведення розуму й міфу не цілком коректно «звеличує перше й має ні за що друге» [5, с. 22]. Філософ звернув увагу, що міфи мають істотний потенціал соціальної мобілізації, здатність управляти й конструювати соціальну реальність. За Ж. Сорелем, риси соціального більше визначаються ірраціональними змаганнями

душі, містифікованими уявленнями про справедливе, ніж ідеями розуму без почуттів і аналітичними розрахунками. На думку Ж. Сореля, будь-яке соціальне вчення порушує динамічну рівновагу між спонтанністю й закономірністю, претендуючи на статус легітимного й передового, такого, що розкриває справжні закономірності. Тому будь-яку наукову, аналітичну форму філософ уважав проявом інтелектуального насильства.

Як і всі інші концептуальні побудови Ж. Сореля, теорія соціального міфу не має систематизованого вигляду, однак ми можемо позначити три її аспекти. Перший із них пов'язаний із протиставленням ідеології й соціальних ідеалів, утопії та соціального міфу. Другий – із роздумами про те, чи можна вивести практичну програму з наукових положень. І третій – із роздумами про роль інтелігенції як головного ідеолога соціальних перетворень.

Згідно з ідеями Ж. Сореля, людина має справу з двома типами раціональності. По-перше, це власне розум як інструмент, засіб породження ідей і вираження вільного творчого імпульсу. По-друге, це «природна логіка» або «речова розумність», обмежена й одночасно заснована на речовій природі реальності. Людина перебуває в центрі діалектичної взаємодії цих опозицій. Таким чином, людське життя й життя суспільства може бути зміщеним або до полюса вільної творчості, або до полюса речової детермінованості, або до полюса суб'єктності, або до полюса об'єктної залежності.

Плюралістичне розуміння раціональності, за Ж. Сорелем, не дозволяє розглядати історію людських спільнот як жорстко детерміновану. На його переконання, соціальні й вітальні закони не аналогічні фізичним і астрономічним, у них неможливе точне передбачення майбутнього [5, с. 68]. Тому не можна передбачити плин історії: «Шляхи, якими слідує людство у своєму перетворенні, різноманітні, складні й заплутані, ... історія ніколи не прямує прямим шляхом, і вона часто здається позбавленою здорового глузду» [4, с. 3]. Звідси майбутнє неможливо побудувати на підставі «виявленого» науковим шляхом принципу суспільних перетворень, спрямовуючи й перебудовуючи життя відповідно до нього. Тому всі доктрини несуть у собі рабство: змусити майбутнє бути саме таким, а не інакшим неможливо, і коли доктринери почнуть відтворювати суспільство згідно з їх теоріями, така спроба обернеться лише диктатом, «поневоленням життям людства» [6, с. 28].

Неважко помітити, що вістря соціально-історичного агностицизму Ж. Сореля спрямоване як проти історичного матеріалізму, надзвичайно популярної на той час марксистської філософської традиції, так і вікторіанської філософії позитивізму. І одна, й друга були інструментами свідомого перетворення світу на засадах наукового знання. Однак саме це знання в період творчості Ж. Сореля ще не повністю очистилося від спекулятивних умоглядних побудов, а інноваційні технології планування ще не довели своєї ефективності.

У той же час є знаменним, що філософські роздуми Ж. Сореля про неможливість передбачення майбутнього збіглися в часі з інтенсифікацією процесу корпоративного планування. Це планування монополістичними об'єднаннями, що вже повністю склалися на кінець XIX ст., стратегії своєї діяльності охопило не лише економічне

життя розвинених країн того часу, але й соціально-політичну сферу життєдіяльності всіх залучених у капіталістичні відносини регіонів світу [1]. Таким чином, позицію Ж. Сореля можна визначити як застереження проти глобального планування майбутнього в умовах невизначеності вихідних даних, що є підґрунтям цього планування. При цьому філософ піддає нищівній критиці ідеологію як аналітичний, заснований на результатах наукових досліджень концепт планування й прогнозування.

Згідно з ідеями Ж. Сореля, ідеологія, на відміну від ідеалу або міфологічної концепції, є чимось на кшталт утопії, оскільки обидві (й ідеологія, й утопія) претендують на повний і системний опис світу й соціального устрою; вони приділяють величезну увагу узгодженості дрібниць і подробиць із загальними концептуальними положеннями. Утопії й ідеології претендують на правильність уявлень про майбутнє, оскільки їх підґрунтям є начебто відкриті принципи історичного прогресу: «Ідеологічні побудови необхідні, але вони є також і найчастішими причинами наших помилок. Як це часто трапляється, ідеологічні схеми були прийняті в різноманітних теоріях еволюції за історичні закони» [4, с. 257, 220].

Відмінність міфу від ідеології мислитель убачає в тому ж самому, що відрізняє дію, засновану на сублимації потягу, від дії, заснованої на інтересі. За Ж. Сорелем, це прагматика влади, яка не може уживатися з міфами як образно-інтуїтивними субстанціями, але завжди межує з політизованою містифікацією. Ідеологія маскує прагматичні інтереси нездійсненими міражами, що мають вигляд реальності й надзвичайно привабливі саме через їх утопічність. Соціальний міф не має на меті обґрунтування політичної влади або конверсію символічного лідерства в політичне панування.

За Ж. Сорелем, істотна різниця між ідеалом як соціальним міфом та ідеологією виявляється в тому, яким чином вони забезпечують собі соціальну підтримку. Ідеологія за своєю природою спрямована на виховання або переконання тієї або тієї соціальної групи. Ідеал же є творчість духу, він укорінений у самій природі мас, тому немає необхідності переконувати окремих індивідів у його принадах; вони вбирають довіру до нього, живучи одним життям із подібними собі людьми. Люди можуть помилятися в питаннях політики чи економіки, але коли їхня думка є відображенням їх власних переживань, життєвого досвіду, коли вони не прагнуть переробити свої уявлення на догоду класу, до якого вони не належать, тоді індивідуальність їх роздумів зливається з роздумами інших людей – соціально близьких. Така людська спільність і спільність поглядів «повідомляє кожному почуттю максимум інтенсивності» й має потужну спонукальну силу [4, с. 57–58].

Ж. Сорель сумнівається, що з наукових побудов можна вивести програму практичних дій. Разом із тим народні ідеали володіють потужним мобілізаційним ефектом і є метою, заради досягнення якої народні маси готові діяти. Тому «для соціології необхідно, щоб вона з самого початку відверто зайняла суб'єктивну позицію, щоб вона знала, що вона хоче робити, і щоб вона підпорядкувала всі свої дослідження тим рішенням, які вона проповідує... Дійсність повинна розглядатися в образах, які охоплюють її всю цілком і які об'єднані в систему, відповідну

поставленій меті» [4, с. 254, 257].

У розумінні Сореля міфи необхідні, щоб точно викласти висновки соціальної філософії відповідно до тих ідеалів, якими живуть люди. Іншої можливості влаштувати перехід від принципів до дії Ж. Сорель не бачить, і в цьому полягає базова функція науки [4, с. 259–260]. «Наука здійснює це двома способами: по-перше, за допомогою знищення всіх тих ідолів, які сприяють розумінню історії як певного процесу, по-друге, за допомогою уважного вивчення масової психіки, особливо властивого їй інстинкту влади і його функціонування», – резюмує роздуми Сореля К. Мангейм [2, с. 119].

Згідно з Ж. Сорелем, міф є інструментом пробудження соціального ентузіазму. Міф – це реалізація надій і волі через дію. Він не служить доктрині, оскільки всі доктрини суть спекуляції, що мають мало спільного з інтересами простих людей. Міф – це посередник між дією й ідеєю.

Як зазначав Ж. Сорель, ми не можемо знати майбутнього й не можемо його побудувати. Але ми можемо хотіти його. Реальне майбутнє завжди виявляється не тим, яким воно уявлялося до своєї реалізації в теперішньому. Разом із тим саме бажання майбутнього виявляється потужним спонукальним механізмом, що дозволяє майбутньому здійснитися, а людині не бути приреченою на відтворення минулого.

Таким чином, майбутнє виявляється «відкритим». І головне, що може зробити людина для реалізації як принципу справедливості, так і свого індивідуального призначення, – не сприймати світ і соціальні умови як заданість, а прагнути творчо брати участь у творенні майбутнього.

Підтвердження цієї тези Ж. Сорель шукає в проявах промислової революції, де «найнесподіваніші фантазії виявляються стимулом до промислового розвитку» [6, с. 252–253]. В історії є багато прикладів, коли ідеї (у першу чергу це стосується релігійного духу) пробуджували активність людей, але в кінцевому підсумку не знаходили свого втілення в реальності. Але оскаржувати на цій підставі їх значення для людства видається Ж. Сорелю безглуздом. «З такою ж підставою можна було б стверджувати, що і справжні наслідки Французької революції зовсім не схожі на ту чарівну картину, яка малювалася перед осліпленими очима її перших пророків. А хіба без цієї картини відбулася б сама революція?» [5, с. 56].

Створювані людиною концепти можуть мати великий ефект, надаючи вигляд реальності тим надіям, які надихають людей на вчинки в поточний період. «Зовсім не важливо знати, якій із дрібниць, що становлять міфологічну концепцію, судилося здійснитися в ході історичних подій... На ці міфи треба дивитися як на засіб впливу на сьогодення, ...для нас важлива вся сукупність міфологічної концепції, окремі її частини важливі лише остільки, оскільки вони дозволяють більш рельєфно виступати закладеній в ній ідеї» [5, с. 56–57].

Таким чином, геніальне припущення Ж. Сореля полягає в тому, що знання не відокремлене від буття й дії, а є самою дією. Згідно з його теорією, дія завжди відбувається внаслідок того, що всередині наявного порядку речей складається ідеальне відображення цих речей, ідея того, якими вони мали б бути. Будь-яка епоха в розвитку тієї чи іншої спільноти рано чи пізно надає можливість або навіть дає

стимул до виникнення маргінальних ідейних і духовних феноменів, у яких конденсуються, по-перше, усі потреби цього буття (усе заявлене, але не реалізоване), а по-друге, пафос заперечення й перетворення. Нові соціальні верстви підхоплюють аномальні ідеї і, по-перше, прагматично освоюють їх, а по-друге, формують із них свій світогляд, критична спрямованість якого допомагає відокремити ідеологічні маніпулятивні елементи від тих, що можуть виявитися дійсними в майбутньому і з якими ці верстви пов'язують власну долю. У цьому й полягає природа сорелевського протиставлення ідеології й соціального міфу, та й сам характер теорій Сореля і їх доля є, на наш погляд, якраз проявом таких процесів у європейській історії та європейській інтелектуальній традиції.

#### Література:

1. *Воронянський О. В.* Проблема формування політичних інститутів у контексті конкурентної боротьби еліт // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Питання політології». 2012. № 1013. Вип. 21. С. 75–79.
2. *Мангейм К.* Идеология и утопия / пер с нем. М. И. Левиной // Диагноз нашего времени. М. : Юристъ, 1994. 208 с.
3. *Парамонов Б.* Жорж Сорель и Достоевский. URL : <http://www.svoboda.org/content/article/24955774.html>.
4. *Сорель Ж.* Введение в изучение современного хозяйства / пер. с фр. Л. Козловского и В. Иванова. Изд. 2-е. М. : Красанд, 2011. 272 с.
5. *Сорель Ж.* Размышления о насилии / пер. с фр. В. М. Фриче. М. : Фаланстер, 2013. 293 с.
6. *Сорель Ж.* Социальные очерки современной экономики: Дегенерация капитализма и дегенерация социализма / пер. с фр. Г. Кирдецов, С. Дороватовский и А. Чарушников. М., 1908. 374 с.

*Nadiya Moskaleva, Oleksandr Stasenko*

### THEORY OF SOCIAL MYTH OF G. Sorel: IDEA VS IDEOLOGY

G. Sorel's meditation on the evolution of man and the nature of social might be the first to bring the idea of social myth as a factor in the social organization and evolution of human communities into the philosophical discourse.

M. Asher, O. Voronyansky, D. Zhvania, I. Klimov, A. Lewis, C. Mannheim, K. Mochalov, V. Naidish, B. Paramonov, Z. Sternhel, A. Surkov, M. Schneider at different times paid attention to this side of the social philosophy of G. Sorel in the context of his research. However, the question of the essence of social myth as the implementation of the idea in opposition to ideology as a result of scientific analysis of reality still remains relevant today as the basic foundation of the philosophical problems of social consciousness and the influence of the latter on the formation of the historical process.

The objective of the article is to analyze the provisions of G. Sorel's theory of social myth about the opposition of the influence of ideas and ideologies on the dynamics of social reality.

The philosopher drew attention to the fact that myths have a significant potential for

social mobilization, the ability to manage and construct a social reality. According to G. Sorel, the social features are determined more by irrational soul contests, mysterious representations of justice than the ideas of mind without feelings and analytical calculations.

Pluralistic understanding of rationality, according to G. Sorel, does not allow to consider the history of human communities as rigidly deterministic. According to him, social and living laws are not similar to physical and astronomical ones, and it is impossible to predict the future accurately. G. Sorel's position can be defined as a warning against the global planning of the future in the uncertainty of the source data that underlies this planning. At the same time, the philosopher criticizes the ideology as analytical concept of planning and forecasting – as the one based on the results of scientific research.

According to G. Sorel, a significant difference between the ideal as a social myth and ideology manifests in the way, in which they provide themselves with social support. Ideology in its nature is aimed at educating or persuading one or another social group. The ideal is creativity of the spirit, it is rooted in the very nature of the masses, so there is no need to persuade individuals in its charms; they gain confidence in it, living one life with similar people.

According to Sorel, myths are necessary in order to accurately lay out the conclusions of social philosophy in accordance with the ideals that people live with. G. Sorel does not see another possibility to arrange the transition from principles to action, and this is the basic function of science. According to G. Sorel, the myth is an instrument for awakening social enthusiasm. The myth is the realization of hope and will through action. It does not serve the doctrine, since all doctrines are speculations that have little to do with the interests of ordinary people. A myth is an intermediary between action and idea. Any era in the development of one or another community sooner or later provides an opportunity or even gives impetus to the emergence of marginal ideological and spiritual phenomena, in which there is condensation, firstly, of all needs of this being (everything declared, but not implemented), and secondly, the pathos of denial and transformation. New social strata capture abnormal ideas and, firstly, pragmatically master them, and secondly, form their own outlook, whose critical direction helps to separate ideological manipulative elements from those that can be valid in the future and with which these strata share their own destiny.

**Keywords:** *G. Sorel, the theory of social myth, ideology.*

*Надія Москальова, Олександр Стасенко*

## ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОГО МІФУ Ж. СОРЕЛЯ: ІДЕЯ VS ІДЕОЛОГІЯ

Роздуми Ж. Сореля про еволюцію людини й природу соціального чи не вперше привнесли у філософський дискурс ідею соціального міфу як фактора громадської організації й еволюції людських спільнот. На цю сторону соціальної філософії Ж. Сореля в контексті своїх досліджень у різний час звертали увагу М. Ашері, О. Воронянський, Д. Жванія, І. Клімов, А. Льюїс, К. Мангейм, К. Мочалова, В. Найдиш, Б. Парамонов, З. Стернхел, А. Сурков, М. Шнайдер. Однак питання про сутність соціального міфу як реалізації ідеї на противагу ідеології як результату наукового аналізу дійсності залишається актуальним і сьогодні як базова підвалина філософської проблематики суспільної свідомості та впливу останньої на формування історичного процесу.

Мета статті полягає в аналізі положень теорії соціального міфу Ж. Сореля про протиставлення впливу ідей та ідеологій на динаміку соціальної реальності.

Філософ звернув увагу, що міфи мають істотний потенціал соціальної мобілізації, здатність керувати й конструювати соціальну реальність. За Ж. Сорелем, риси соціального більше визначаються ірраціональними змаганнями душі, містифікованими уявленнями про справедливе, ніж ідеями розуму без почуттів і аналітичними розрахунками.

Плюралістичне розуміння раціональності, за Ж. Сорелем, не дозволяє розглядати історію людських спільнот як жорстко детерміновану. На його переконання, соціальні та вітальні закони не аналогічні фізичним і астрономічним, у них неможливе точне передбачення майбутнього. Позицію Ж. Сореля можна визначити як застереження проти глобального планування майбутнього в умовах невизначеності вихідних даних, покладених у підгрунття основу цього планування. При цьому філософ піддає нищівній критиці ідеологію як аналітичний, заснований на результатах наукових досліджень, концепт планування й прогнозування.

За Ж. Сорелем, істотна різниця між ідеалом як соціальним міфом і ідеологією виявляється в тому, яким чином вони забезпечують собі соціальну підтримку. Ідеологія за своєю природою спрямована на виховання або переконання тієї або іншої соціальної групи. Ідеал же є творчість духу, він укорінений у самій природі мас, тому немає необхідності переконувати окремих індивідів у його принадах; вони вбирають довіру до нього, живучи одним життям із подібними собі людьми.

У розумінні Ж. Сореля міфи необхідні для того, щоб точно викласти висновки соціальної філософії відповідно тим ідеалам, якими живуть люди. Іншої можливості влаштувати перехід від принципів до дії Ж. Сорель не бачить, і в цьому полягає базова функція науки. Згідно з Ж. Сорелем, міф є інструментом пробудження соціального ентузіазму. Міф – це реалізація надій і волі через дію. Він не служить доктрині, оскільки всі доктрини суть спекуляції, що мають мало спільного з інтересами простих людей. Міф – це посередник між дією й ідеєю. Будь-яка епоха в розвитку тієї чи іншої спільноти рано чи пізно надає можливість або навіть дає

стимул до виникнення маргінальних ідейних і духовних феноменів, у яких конденсуються, по-перше, усі потреби цього буття (усе заявлене, але не реалізоване), а по-друге, пафос заперечення й перетворення. Нові соціальні верстви підхоплюють аномальні ідеї і, по-перше, прагматично освоюють їх, а по-друге, формують з них свій світогляд, критична спрямованість якого допомагає відокремити ідеологічні маніпулятивні елементи від тих, що можуть виявитися дійсними в майбутньому і з якими ці верстви пов'язують власну долю.

*Ключові слова:* Ж. Сорель, теорія соціального міфу, ідеологія.

**Moskaliova Nadiya Petrivna** – Candidate of historical sciences, Professor of the Department for UNESCO «Philosophy of Human Communication», Social and Humanitarian Disciplines, Petro Vasylenko Kharkiv National Technical University of Agriculture.

**Москальова Надія Петрівна** – кандидат історичних наук, професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка.

e-mail: nadyamuseum@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0472-6939

**Stasenko Oleksandr Mykolayovych** – Senior Lecturer at the Department of Higher Mathematics of the Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture.

**Стасенко Олександр Миколайович** – старший викладач кафедри вищої математики Харківського національного університету будівництва та архітектури.

ORCID: 0000-0001-6276-6560

e-mail: aleksandr.stasenko@gmail.com

Надійшла до редакції 30.08.2018. Розглянута на редколегії 17.09.2018.

**Рецензенти:**

Доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба Панфілов О.Ю.

Доктор філософських наук, професор, професор кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін Харківського Національного університету будівництва та архітектури Проценко О.П.